

КОНЦЕПТУАЛЬНА РОЛЬ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

THE CONCEPTUAL ROLE OF THE POLITICAL AND MANAGERIAL ELITE OF UKRAINE IN THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CRISIS MEASURES

Важливим чинником у реалізації антикризових заходів є сприйняття політико-управлінською елітою кризової ситуації та передбачення реакції громадян на антикризові заходи. Сприйняття політико-управлінською елітою кризи з точки зору ймовірних викликів для держави, дозволяє їй приймати нестандартні рішення, що забезпечують ефективну державну політику і знижують втрати держави від настання кризи, приймати на себе відповідальність і залучати населення до реалізації антикризової стратегії.

Антикризові заходи, як результат діяльності політико-управлінської еліти, включають низку завдань, пов'язаних як з ідентифікацією кризи, так і виходом з неї, а саме:

– осмислення ситуації, за допомогою чого, при розробленні антикризової стратегії, представники політико-управлінської еліти чітко розуміють, які виникають загрози і які їх наслідки;

– ухвалення стратегічних рішень, які є ефективними та законними як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі;

– координування, що полягає у сприянні здійсненню запланованих дій і реалізації стратегічних рішень;

– роз'яснення всім зацікавленим особам (громадянам, зовнішнім партнерам) дій, які необхідно реалізувати для виходу із кризи та обмеження спричинених нею негативних наслідків.

Ключові слова: еліта, політико-управлінська еліта, криза, антикризові заходи, антикризове управління, держава, суспільство.

The article proves that understanding the role of the political and managerial elite in the implementation of anti-crisis measures can increase their effectiveness. It is important for the political and managerial elite to perceive the crisis situation and anticipate the reaction of citizens to anti-crisis measures. The political elite's perception of the crisis in terms of potential challenges for the state allows it to make non-standard decisions that ensure effective public policy and reduce state losses from the crisis, take responsibility and involve the population in implementing anti-crisis strategy.

Anti-crisis measures as a result of the political and managerial elite allows to identify key problems that arise in the process of anticipating and identifying the crisis:

– understanding the situation, through which the representatives of the political and managerial elite clearly understand what threats arise and what are their consequences when developing an anti-crisis strategy;

– critical decision-making, which ensures the adoption of strategic decisions that are effective and legitimate in both the short and long term;

– coordination, which is to facilitate the implementation of planned actions and implementation of strategic decisions;

– clarification, which implies the need to explain to all stakeholders (citizens, external partners) what measures need to be taken to overcome the crisis and limit the negative consequences.

Key words: elite, political and managerial elite, crisis, anti-crisis measures, anti-crisis management, state, society.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2021.21.26>

Мерзляк А.В.

доктор наук з державного управління, професор

директор Інституту управління

Класичного приватного університету

Мордвінов О.Г.

доктор наук з державного управління, професор

завідувач кафедри публічного

управління та землеустрою

Класичного приватного університету

Постановка проблеми. В умовах динамічних змін і ринкових перетворень, що відбуваються сьогодні в країні, завдання забезпечення сталого розвитку держави займає провідне місце в діяльності органів публічного управління. Збалансованість виробничих і відтворювальних процесів, будучи однією з умов успішного вирішення вказаного завдання, об'єктивно визначає необхідність підвищення ролі політико-управлінської еліти в реалізації антикризових заходів. Звичайно ще передчасно стверджувати, що політико-управлінська еліта в реалізації антикризових заходів досягла успіхів. Сьогодні антикризові заходи в Україні, внаслідок їх неефективної реалізації політико-управлінською елітою та хронічного дефіциту фінансових, матеріальних, інформаційних та інших видів ресурсів, не забезпечують подолання кризових явищ та істотного підвищення рівня і якості життя населення.

У зв'язку з цим особливою актуальності набуває проблема розроблення ефективних механізмів антикризового управління на дер-

жавному рівні, які спрямовані як на подолання, так і на профілактику кризових ситуацій та причин їх виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ролі політико-управлінської еліти в реалізації антикризових заходів в тій чи іншій мірі займалось чимало зарубіжних та вітчизняних фахівців, зокрема: З.Авдошина, М.Бродовський, Я.Жаліло, О.Бабаніна, Я.Белінська, Н.Драгомирецька, Т.Пахомова, О.Якубовський, В.Зотова, В.Іванова, А.Коробова, А.Ілларіонова, Д.Нортон, Р.Каплан, О.Кузнецова, Т.Морозова, А.Мельник, Г.Монастирський, С.Оборська, І.Остріна, Х.Рейні, А.О'Салліван, Дж.Стігліц, А.Стрікланд, Д.Шарков, Ю.Шаров, З.Шершньов та інші.

Метою даної статті є системний аналіз концептуальної ролі політико-управлінської еліти України в реалізації антикризових заходів.

Виклад основного матеріалу. Занурення України у чергову кризову хвилю у 2020 році не стало надзвичайною подією, а було цілком очі-

куваним явищем (навіть, якби не стався коронавірусний шок). Хоча показники зростання реального ВВП у першій половині 2020 року, порівняно з відповідними показниками попереднього року, виглядали «нормально», проте у подальшому стан економіки істотно погіршився. Зрозуміло, що додатковим чинником такого погіршення стала коронавірусна криза.

Незадовільні соціально-економічні результати, а також розчарування у нездійснених обіцянках політико-управлінської еліти викликають у громадян невпевненість у правильності трансформаційних процесів у країні, спрямованості їх на покращення соціально-економічної ситуації, спроможності політико-управлінської еліти впоратись з викликами. Негативне сприйняття суспільством напрямку руху країни надалі лише погіршувалося. Лише 17% респондентів вважають, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, 68,5% дотримуються думки, що події розвиваються в неправильному напрямі. Ці результати суттєво не відрізняються від тих, що були отримані у грудні 2020 року. Тоді ці показники становили відповідно 16,5% і 67%, але були істотно гіршими, ніж у грудні 2019 року (відповідно 44% і 36%). 12% опитаних, оцінюючи ситуацію в країні, вважають, що «все не так погано і жити можна», 44,5% — що «жити важко, але можна терпіти», а 39% — що «терпіти теперішнє становище вже просто неможливо» [1].

Входження України у 2021 рік означало, що перед країною у соціально-економічній сфері постають значні виклики і завданням політико-управлінської еліти має бути реалізація ефективних антикризових заходів, які б, зокрема, забезпечили таке:

- стійке макроекономічне середовище;
- послідовне підвищення життєвих стандартів і добробуту;
- припинення подальшої втрати інвестиційного потенціалу;
- формування сприятливого середовища для бізнесу загалом, малого і середнього зокрема (насамперед, у частині зменшення тиску та обмежень на всі легітимні види економічної діяльності);
- посилення фінансової стійкості як вагомої складової інвестиційної привабливості та економічного розвитку;
- інтеграційне зміцнення і розширення відкритості України та прискорене включення її до трансконтинентальних проектів.

Не маючи чіткого розуміння і достатньої підтримки населення, політико-управлінській еліті важко очікувати на швидке досягнення зазначених результатів.

Криза – це крайнє загострення суперечностей, що загрожує життєздатності держави та

характеризується неоднозначністю причин, наслідків і засобів вирішення, а також розумінням того, що рішення повинні прийматися швидко [7, с. 61]. Складовими кризи є соціально-політичні, технологічно-структурні, когнітивні суперечності. Ці складові визначають вплив кризи на стан держави, суспільства, людини [9]. Антикризові заходи політико-управлінської еліти мають враховувати роль держави, суспільства, громадянина у настанні й розгортанні кризи. Закордонні науковці вважають, що наслідками кризи може стати ослаблення держави, суспільства, втрата довіри громадян до політико-управлінської еліти через розгортання кризи та виникнення особистої загрози. Соціально-політична складова кризи багато в чому доповнює сучасні визначення та розуміння кризи [4, с. 13-14].

Висновки науковців щодо ролі соціально-політичної складової в реалізації політико-управлінською елітою антикризових заходів обґрунтовуються наступним. По-перше, соціально-політична складова кризи говорить про те, що всі кризи мають спільні проблеми у соціальній побудові реальності. По-друге, соціально-політична криза припускає, що держава, суспільство, громадяни в умовах розгортання кризи, скоріш за все, не зможуть запобігти кризі лідерства і втраті поведінкових норм політико-управлінської еліти, що може сприяти виникненню супротиву сталому розвитку. [8]. По-третє, громадяни ставлять під сумнів культурні цінності держави, суспільства та сприятимуть трансформації культури [3, с. 137-162].

Таким чином, відповідно до соціально-політичної складової, антикризові заходи з боку політико-управлінської еліти не призведуть до позитивного результату, якщо не буде здійснене реформування організації держави, її основних інститутів [7, с. 63-68].

З точки зору технологічно-структурної складової на антикризові заходи, технологія розглядається з двох позицій. По-перше, технологією називають не тільки виробничі процеси, але також і процедури, політику, практику управління та організаційні процедури політико-управлінської еліти. По-друге, з точки зору антикризових заходів, технологія викликає прогрес у розвитку держави, одночасно створюючи потенціал для серйозних руйнувань. Таким чином, технологічно-структурні сили можуть провокувати кризи та створювати потенціал для руйнування розвитку держави [9]. Антикризові заходи передбачають активні дії політико-управлінської еліти, що забезпечують чітку взаємодію всіх зацікавлених сторін.

З огляду на це, кризову ситуацію в державі, може змінити втручання політико-управлінської еліти – осіб, які наділені владними повноваженнями, користуються авторитетом і приймають на себе відповідальність за управлінські рішення. При реалізації антикризових заходів роль політико-управлінської еліти неоднозначна. Її дії можуть призвести як до поглиблення кризи, так і до подолання кризових явищ. Роль політико-управлінської еліти в реалізації антикризових заходів віддзеркалюється соціально-політичною складовою.

Незважаючи на причини кризи в державі, перебіг подій при її розгортанні, громадяни, як правило, провину за кризову ситуацію покладають на політико-управлінську еліту. Саме тому в більшості випадків політико-управлінська еліта, насамперед, втрачає довіру громадян. Це ускладнює роботу політико-управлінської еліти, оскільки кризова ситуація вимагає ефективних комунікацій, підтримки суспільства для реалізації розробленої антикризової стратегії та антикризових заходів. Залежно від особистісних характеристик членів політико-управлінської еліти формуються різні варіанти їхньої поведінки. Ефективне попередження кризових ситуацій і управління ними передбачає мінімізацію як потенційного ризику, так і наслідків кризи як для держави, так і для зацікавлених сторін. Ефективні антикризові заходи можливі, якщо політико-управлінська еліта забезпечить зрозуміле визначення цілей антикризових заходів та зуміє поєднати індивідуальні і колективні прагнення членів суспільства, правильно розподілить завдання між членами політико-управлінської еліти.

Отже, при реалізації антикризових заходів дії політико-управлінської еліти мають бути виважені. Члени політико-управлінської еліти повинні раціонально та професійно спрямовувати свої дії на швидке відновлення держави у посткризовий період. Можливість настання кризи і ефективність антикризових заходів в умовах змін у зовнішньому чи внутрішньому середовищі сприймається політико-управлінською елітою через можливі загрози базовим цінностям з двох позицій:

- загрози державі та громадянам;
- впливу кризи на членів політико-управлінської еліти як на особистостей.

При виникненні кризи дуже важливо визначити, яка із загроз здійснює пріоритетний вплив на представника політико-управлінської еліти як на особу, що приймає рішення. Вплив кризи на членів політико-управлінської еліти як на особистостей визначає в якості пріоритетів власну репутацію еліти і можливість залишатися при владі. В цьому разі настання

кризи розглядається як потенційна загроза власному статусу, добробуту, посаді і, таким чином, виступає джерелом кризового стресу для членів політико-управлінської еліти при реалізації антикризових заходів. За цих умов прийняття рішень буде орієнтоване на власні ідеологічні або матеріальні інтереси політико-управлінської еліти, а не на пошук найбільш раціональних шляхів виведення держави з кризи [9].

Для підвищення ефективності реалізації прийнятих управлінських рішень при здійсненні антикризових заходів політико-управлінській еліті слід зосередити увагу на покращенні ефективності системи державного управління, щоб зменшити можливість майбутніх криз або пом'якшити наслідки тих, що вже виникли. Такий підхід можна вважати відповідними діями для набуття досвіду та розроблення ефективних процедур в управлінні кризою [6, с. 41].

Дослідження з антикризового управління дозволяють зробити висновок, що в умовах тиску кризи політико-управлінська еліта: 1) потерпає від критики; 2) рухається до централізації процесу прийняття рішень. [5, с. 259].

Для того, щоб здійснювати ефективну реалізацію антикризових заходів політико-управлінська еліта повинна бути орієнтована на:

- узгодження антикризових заходів із стратегічними цілями розвитку держави;
- забезпечення ефективного контролю за прийнятими рішеннями;
- розвиток компетентностей;
- використання сучасних технологій і інструментів (електронне врядування, інше);
- налагодження ефективних комунікацій (форма і зміст повідомлень, канали зв'язку);
- забезпечення ефективного зворотного зв'язку.

Будь-яка цивілізована держава орієнтована на визначення та досягнення стратегічних цілей. Для забезпечення руху держави до встановлених орієнтирів необхідне узгодження стратегічної цілі з цілями тактичними. Відсутність стратегічного мислення у політико-управлінської еліти може стати причиною розбалансованості між цілями різних рівнів. Зі свого боку, відсутність балансу цілей створює передумови для поглиблення кризової ситуації. При цьому цінності та цілі політико-управлінської еліти часто виступають ключовими чинниками ефективних і обґрунтованих рішень.

Таким чином, сприйняття політико-управлінською елітою кризи виступає одним із основних чинників, що забезпечує ефективність процесу реалізації антикризових заходів. Настання кризи може бути спричинене як чин-

никами зовнішнього середовища (наприклад, агресією сусідньої держави), так і станом внутрішнього середовища держави. Процес управління кризовою ситуацією залежить від організаційної підготовки до здійснення антикризових заходів політико-управлінською елітою, а розгортання кризи значною мірою залежить від реакції еліти на можливість настання кризи. У разі попереджувального управління криза розглядається як потенційна можливість, і своєчасність прийняття управлінського рішення щодо попередження кризи може забезпечити уникнення кризової ситуації. Для здійснення антикризових заходів важливим є ефективне виконання функцій політико-управлінської еліти.

Ефективні комунікації забезпечують своєчасність доведення управлінських рішень і дозволяють визначити найкращі шляхи реалізації поставлених завдань, вимагають чіткого визначення повідомлення, каналу комунікацій і вміння налагоджувати зворотній зв'язок. Якщо сигнали щодо можливості настання кризи ідентифіковано, а дії з попередження кризи ефективні, то зусиллями політико-управлінської еліти відбувається вихід із передкризової ситуації держави. У той же час неефективні дії з попередження кризи можуть призвести до її поглиблення. Аналогічна ситуація виникає, якщо сигнали щодо можливості настання кризи політико-управлінською елітою не були ідентифіковані. При настанні кризи від реакції політико-управлінської еліти буде залежати ефективність антикризових заходів.

Неефективне управління політико-управлінської еліти викликає кризу та розчарування з боку громадян. В свою чергу, ефективне управління політико-управлінської еліти може проявлятися в об'єднанні еліти та населення навколо єдиної мети, виробленні ефективних дій, забезпеченні координації діяльності зацікавлених сторін і формуванні ефективних комунікацій. Ефективне антикризове управління забезпечує локалізацію та згортання кризи.

На сьогоднішній день політико-управлінській еліті до процесу державного управління необхідно підходити з позицій не тільки науково-обґрунтованих способів і прийомів організації праці, але і з використанням особливих методів управління, які б стимулювали діяльність всього суспільства в цілому.

Професійні здібності політико-управлінської еліти при здійсненні антикризових заходів (такі як гнучкість, підтримка комунікацій, швидка мобілізація ресурсів та здатність реагувати) впливають на можливість ідентифікації кризи та на здатність управляти нею [6, с. 40].

Ефективне антикризове управління допоможе забезпечити обмеження негативного впливу кризи на державу, якщо у своїй діяльності політико-управлінська еліта буде орієнтуватись на наступне [2, с. 1082]:

- осмислення ситуації, що передбачає розуміння загроз і їх наслідків;
- прийняття стратегічних рішень, які є ефективними та законними як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі;
- координування запланованих дій і реалізації стратегічних рішень;
- роз'яснення всім зацікавленим особам, які необхідно здійснити заходи для виходу із кризи та обмеження негативних наслідків.

Висновки і пропозиції. Важливим чинником у реалізації антикризових заходів є сприйняття політико-управлінською елітою кризової ситуації та передбачення реакції громадян на антикризові заходи. Сприйняття політико-управлінською елітою кризи з точки зору ймовірних викликів для держави дає їй змогу приймати нестандартні рішення, що забезпечують ефективну державну політику і знижують втрати держави від настання кризи, брати на себе відповідальність і залучати населення до реалізації антикризової стратегії.

Антикризові заходи, як результат діяльності політико-управлінської еліти, включають низку завдань, пов'язаних як з ідентифікацією кризи, так і виходом з неї, а саме:

- осмислення ситуації, за допомогою чого, при розробленні антикризової стратегії, представники політико-управлінської еліти чітко розуміють, які виникають загрози і які їх наслідки;
- ухвалення стратегічних рішень, які є ефективними та законними як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі;
- координування, що полягає у сприянні здійсненню запланованих дій і реалізації стратегічних рішень;
- роз'яснення всім зацікавленим особам (громадянам, зовнішнім партнерам) дій, які необхідно реалізувати для виходу із кризи та обмеження спричинених нею негативних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оцінка громадянами ситуації та процесів, що відбуваються в країні. Ставлення до вступу до Європейського союзу та НАТО (листопад–грудень 2021р.)<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-ta-protsesiv-shcho-vidbuvaiutsia-v-kraini-stavlennia-do-vstupu-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-natolystopad-gruden-2021r>
2. Ansell C., Boin A. (2017). Taming Deep Uncertainty: The Potential of Pragmatist Principles

for Understanding and Improving Strategic Crisis Management. *Administration & Society*. Vol 51(7), pp. 1079–1112

3. Bartunek J. The dynamics of personal and organizational reframing. *Paradox and transformation: Towards a theory of change in organization and management*. In Quinn, R.E., Cameron, K.S. (ed.). Cambridge, MA: Ballinger. 1988. pp.

4. Crisis Management. Vol. II. / Ed.by A. Boin. London: EC1Y 1SP, 2001. 376 p

5. Kuklan H. Perception and organizational crisis management. *Theory and Decision*. 1988. Vol. 25. P. 259–274.

6. Mitroff I., Anagnos G. *Managing Crises Before They Happen: What Every Executive and Manager*

Needs to Know About Crisis Management. New York: Amacom Editions. 2001. URL: <https://www.amazon.com/Managing-Crises-Before-TheyHappen/dp/0814405630>

7. Pearson C.M. and Clair J.A. Reframing Crisis Management. *Academy of Management Review*. 1998. Issue 23(1). P. 59-76

8. Smith V. Crisis & Renewal: Meeting the Challenge of Organizational Change. *Journal of Business and Entrepreneurship*, Vol. 11. 1999. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1P3-1396388451/crisis-renewal-meetingthe-challenge-of-organizational>

9. Stern E.K. *Crisis Decisionmaking: A Cognitive Institutional Approach*. ÖCB: The Swedish Emergency Planning Agency, 2000. 308 p.